

Els espais i la seva funció: la vida a la ciutat

Teresa Vinyoles i Vidal

Barcelona Quaderns d'Història, 8 (2005)

Des del pòrtic de la plaça de Sant Jaume

Hi ha moltes maneres d'abordar l'experiència històrica i certament hi ha moltes coses per dir de la Barcelona gòtica. Podem tractar de la integració dels burgs a la ciutat i de la construcció de les muralles; dels carrerons estrets només per a viants, de vegades bruts, però molts d'ells empedrats i en una bona part amb clavegueres; de les places bullicioses als dies feiners: la del Blat, la de les Cols, la de l'Oli, la de la Llana, la de Santa Anna, la plaça Nova; en totes aquestes places es podia sentir la presència quotidiana dels mercats, acolorits i sorollosos, i també de tant en tant en alguna es podia veure com s'hi plantaven les sinistres forques. Podem passejar-nos pels carrers que esdevenien escenaris de festes i de dols, i copsar l'ambient urbà tan vital, especialment a la façana marítima. Podem apropar-nos al món del treball, recurrent obradors i botigues, o als espais marginals.¹ Així mateix, podem parlar dels horts i les vinyes que hi havia al pla de Barcelona o al capdavall de la Rambla, on els ciutadans conreaven verdures i fruites i hi passaven estones d'oci.² També podem endinsar-nos a les cases:³ als palaus urbans amb pati i escales de pedra del carrer de Montcada o del carrer de Lledó; a les cases dels menestrals properes al Rec, estretes i fosques, o a les del barri dels Arcs o del Pi; a les ca-

1. Sobre aquests temes vegeu: Carme BATLLE i Teresa VINYOLES, *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*, Barcelona, Dalmau, 2002; i Teresa VINYOLES, «Espais marginals a la Barcelona baixmedieval», comunicació presentada al darrer *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (en premsa).
2. Hem tractat del tema a Teresa VINYOLES, «Se n'anaven a deportar de fora la vila a vinyes e camps. El lleure a les ciutats medievals», dins *Espais i Temps d'oci a la Història. XI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Govern Balear, 1993, pàg. 589-597.
3. Carme BATLLE, «La casa burgesa en la Barcelona del segle XIII», dins *La societat barcelonina a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, 1985, pàg. 18; Manuel RIU, «La financiación de la vivienda, propiedad horizontal y pisos de alquiler en la Barcelona del segle XIV», dins *La ciudad hispánica durante los siglos XIII-XVI*, Madrid, Universidad Complutense, 1985, vol. II, pàg. 1.397-1.405.

setes dels mariners a la Ribera, a alguna botiga mal condicionada com a habitatge per una vídua pobra o una lliberta (n'hi havia d'escampades arreu de la ciutat). De tot això, ja n'he parlat altres vegades, però ens hi podem tornar a referir.⁴

De tota manera, considerant que l'experiència història es pot abordar de formes distintes, voldria explicar l'ús dels espais i la vida a la ciutat d'una altra manera. Em basaré en unes històries quotidianes, puntuals, esdevingudes a la Barcelona gòtica, escollides entre els milers de documents de l'època, i miraré de reviu-les en els seus escenaris. Partint de la premissa que la història és un relat amb molts principis, però cap final,⁵ començaré per un d'aquests molts principis. A l'època gòtica, com en totes les èpoques, hi va haver moments brillants, alguna llum penetrant entre els finestrals de la Seu, de Santa Maria del Mar, de la Llotja dels mercaders, del magnífic Porxo Nou del Forment, del Saló de Cent, dels palaus urbans i les cases burgeses..., però també hi hagueren penombres, ombres i foscors. Des de la segona meitat del segle XIV les mortaldats feien la seva aparició periòdica, i ja abans s'havien esdevingut males anyades i fams, de què es ressentia, especialment, el poble menut.

Els buits que deixava en els espais urbans la població que moria d'una manera prematura s'omplien ràpidament mitjançant l'entrada de forasters, sobretot de camperols que cercaven millorar les seves condicions de vida a la ciutat. Barcelona creixia, tot i les crisis de subsistència i les epidèmies intermitents. Alguns barcelonins s'enriquien per mitjà del tràfic mercantil, i malgrat els perills del mar infestat de pirates, s'aventuraven per la Mediterrània i omplien les seves arqueus. La institució municipal s'havia desenvolupat i el Consell de Cent, a les mans de l'oligarquia urbana, governava la ciutat des d'una casa contigua a la plaça de Sant Jaume, que havia esdevingut el centre polític del municipi. Allà, des del 1373, s'hi reunia el Consell de Cent i ja des d'uns anys abans s'hi duïen a terme els afers administratius.

Durant el segle XIV les revoltes i els avalots sovintejaven. La crisi alimentària, la pesta negra, la frustració de la mà mitjana a causa de la política municipal exclouent, la pobresa del poble menut, els bàndols entre l'oligarquia, les picabaralles entre la gent dels oficis i el fanatisme religiós eren motius recurrents que, a més, es podien entrellçar. Així, a la primeria d'agost del 1391, va esclatar el gran avalot contra el Call: molts jueus hi moriren, d'altres foren obligats a convertir-se. El Call mai més no va ser habitat pels jueus, que ja hi eren feia una pila de segles, i s'urbanitzà de nou tot adaptant-lo perquè hi visquessin els conversos i els cristians.

La plaça canvia

També canviaren la fesomia i les funcions de la plaça de Sant Jaume, tan propera al Call. La plaça de Sant Jaume era un espai petit. Al lloc de la plaça actual hi havia la parròquia de Sant Jaume, amb el temple, la rectoria, el seu hort i el cementiri al

4. Teresa VINYOLES, *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1985; «Els sons, els colors i els olors de Barcelona pels volts del 1400», dins *II Congrés del Pla de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1989, pàg. 133-144; «Ús social de l'espai a la Barcelona gòtica», dins *La Barcelona gòtica*, Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat, 1999, pàg. 58-98; «Una passejada pels segles XIV i XV», *Barcelona, metròpolis mediterrània*, 49 (nov.-des. 1999), pàg. 42-45.

5. Hannah ARENDT, *De la Historia a la acción*, Barcelona, Paidós-UAB, 1995.

costat; l'absis i la torre del campanar eren on avui hi ha la façana de l'Ajuntament. Davant de l'església hi havia un pòrtic, refet cap al 1388. Era una mena de llotja gòtica, formada per cinc arcs ogivals i esvelts enfront del temple que donaven a la plaça, i per dos arcs laterals que s'obrien envers el carrer de la Ciutat: "*tan bella y delicadamente trabajada que aun lamentan su pérdida los inteligentes que tuvieron ocasión de admirarla*", afirmava Pi i Arimon.⁶ Al pòrtic de l'església de Sant Jaume, s'hi aplegaven els ciutadans. De vegades s'hi havia celebrat el consell, i d'allà sortien les cavalcades festives per Any Nou i per Sant Joan, que anaven fins al Born.

L'espai encara quedava més empetitit per la presència de diversos entrebancs: hi havia un om que servia de picota, on es lligaven els malfactors com un acte d'escarni públic. A més, s'hi feien els encants, on es venien mobles i utensilis de segona mà al millor postor, i encara hi havia les escrivanies. Les escrivanies eren petites estructures encastades a les parets de la plaça en què els escrivans atenien els seus clients i redactaven o copiaven documents; sobre les escrivanies s'havien construït envans que deformaven la plaça. Tot va canviar a partir del tràgic avalot del Call. Els revoltats no sols van devastar el barri jueu, sinó que van irrompre a la Casa del Consell. Llavors la plaça es va convertir en un camp de batalla i algunes de les escrivanies foren malmeses. Arran d'això les autoritats van manar que s'enderroquessin els envans de les escrivanies i que no se'n construïssin més. I es va permetre que cada escrivà, sobre el portal de la seva escrivania o obrador, disposés d'un bastiment de fusta plegadís o llevadís.⁷

La Casa de la Ciutat s'havia anat ampliant a partir de l'adquisició d'una casa particular. L'entrada s'efectuava pel carrer de la Ciutat, no per la plaça. La façana "*era fort trista e leja, atesa la condició de la Ciutat, e la bellesa de la dita casa a part de dins, la qual no-s mostra de fora*".⁸ Atès el contrast entre la part de dins i la part de fora de la casa, es van iniciar obres per reformar-ne la façana, sempre al carrer de la Ciutat. La part oposada de la plaça, abans, quedava tancada amb l'entrada al barri jueu, que tenia una sola porta d'accés des de l'angle del carrer del Call, on hi havia una font; aleshores es va aterrar la torre que donava pas al Call per fer-hi un carrer perquè hi visquessin els cristians, ja que no es va autoritzar que a Barcelona hi hagués un nou call jueu. Un dels edificis es convertí en seu de la Diputació del General i, al cap d'uns anys, es comprà un obrador situat a la mateixa plaça per enderrocar-lo i embellir el carrer. També es traslladaren els encants a la Fusteria, de manera que es tragueren els trastos vells que s'acostumaven a subhastar a la plaça de Sant Jaume i es posaren a la part de mar, enfront de Llotja, en un indret on hi feien feina els fusters, sota les voltes que després s'anomenaren dels Encants. L'obra es completà amb una neteja més acurada de plaça, ja que des de mitjan segle XV els verguers de l'ajuntament havien d'escombrar cada dia, durant els mesos d'estiu –i d'un dia a l'altre la resta de mesos de l'any–, el porxo de Sant Jaume a fi que els ciutadans que acostumaven a aplegar-s'hi poguessin "*més netament estar*".

6. Andreu Pi i ARIMON, *Barcelona antigua y moderna*, Barcelona, Gorchs, 1854; Francesc CARRERAS Y CANDI, *Ciutat de Barcelona*, pàg. 453-454. L'església s'enderrocà l'any 1823 i la tenim documentada des del 985. Alguns capitells i la reconstrucció de la porxada es poden veure al MNAC.

7. *AHCB* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1B-II, *Registre de deliberacions*, any 1392, 2a part, f. 35 bis.

8. *AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell*, (anys 1395-1398) f. 144.

Una comitiva fúnebre per la Vilanova de la Mar

Els consellers tenien cura del benestar de la ciutat: de l'abastament, de l'urbanisme, de la neteja i igualment de l'ambient urbà. Així, demanaven als ciutadans que vestissin de dol només si moria un familiar molt proper, perquè volien evitar veure negrors arreu. Potser per contrarestar l'amargor de les greus epidèmies, s'estimaven més veure una ciutat acolorida i optimista, però les mortaldats afectaren el cor de les persones i també l'ambient de la ciutat. A l'entorn de la mort, tan quotidiana, havia aparegut una cultura i uns ritus espectaculars, especialment entre els nous rics. Aquests, eren la major part de persones de l'estament mercantil i de la naixent burgesia. Vivien en cases confortables, si bé amb certa austeritat, acumulaven guanys i portaven un ritme vital marcat pels ensenyaments de l'Església. Tanmateix, preferien disposar de rendes i censals, prestar a interès, traficar amb esclaus i preparar-se després per a una bona mort. La família, cèl·lula bàsica de la societat, també es veia afectada per aquell seguit de mortaldats: hi trobem moltes segones núpcies, tant d'homes com de dones, i una gran mortaldat infantil. De fet, molts testadors i testadores deixaven els seus béns per a l'ànima, és a dir, a esglésies, convents o bé per a obres benèfiques, ja que sovint no els sobrevivia cap parent directe.

En aquest context, ens apropem al burg de la Vilanova de la Mar. Era el dia 26 de setembre de l'any 1391 que en Guillem Barenys, mercader, va ser soterrat al cementiri de Santa Maria del Mar.⁹ Encara no feia dos mesos que el barri jueu de la ciutat havia estat destruït per l'avalot popular; i feia més de vint dies que en Guillem Barenys, un mercader que devia tenir poc més de quaranta anys, estava malalt al llit. Havia posat en ordre els seus negocis, els seus béns i la seva ànima, i per això havia fet testament, en el qual repartia d'una manera minuciosa l'herència i recreava l'escena del seu enterrament. Les seves precaucions havien estat encertades i el nostre personatge traspassà arran de la malaltia.

En Barenys vivia prop del convent de Santa Caterina dels Predicadors. Era parroquià de la petita parròquia de Sant Cugat del Rec, abans anomenada del Camí,¹⁰ i estava casat amb una vídua que tenia dues filles i un fill. D'aquesta dona havia tingut una filla anomenada Tomassa, que llavors era una nena de nou anys. A més, en Guillem tenia una filla natural, casada amb un corredor d'orella. Era molt generalitzat, entre els mercaders joves que s'obrien camí, el costum de tenir una esclava o una concubina, i sovintejava força que d'aquestes unions en nasqués algun fill il·legítim. Més endavant, quan el mercader s'havia establert, freqüentment amb més de trenta anys, es casava amb una dona que li aportés un bon dot i fills legítims.

En Barenys n'és un bon exemple. Provenia de família de mariners, tenia un germà mariner i també ho eren alguns dels beneficiaris parents seus. Havia fet societat amb uns burgesos de la ciutat, posseïa una part d'una nau i es dedicava al comerç marítim. Com ell havia disposat en el testament, el seu cos es portà a

9. *AHPB* (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), Bernat Nadal, *Llibre de testaments 1*, f. 49v-53r.

10. Capella que trobem citada al 1023 i que encara al 1117 és anomenada Sant Cugat del Camí, al suburbi de Barcelona, estava prop del camí de marina que anava vers Badalona. Al voltant de la capella s'hi alçava un barri atapeït de construccions (CARRERAS Y CANDI, *Ciutat de Barcelona...*, pàg. 304).

Santa Maria del Mar i se soterrà en el túmul dels seus pares. Seguint les instruccions que curosament disposà en les seves darreres voluntats, dotze pobres mendicants cecs portaren el seu cos a la sepultura i quatre contrets, o *afollats*, acompanyaren el fèretre amb ciris encesos. Per tots ells s'havien confeccionat *gramalles* amb caputxa de color fosc, que portaven enfonsades fins a mig rostre en senyal de dol. El cos anava cobert amb una vànova de les mes primes que es van trobar a casa seva, i, sobre el pit, hi lluien dues candeles de color verd que formaven una creu.¹¹

Gairebé podem veure la processó funerària, amb la comitiva presidida per la creu alçada, els capellans de Santa Maria i algun frare dominic. El cadàver el duïen cecs encaputxats, col·locat damunt d'una llitera envoltada pels esguerrats amb les torxes ardents i, darrere d'ells, la comitiva de parents, amics i veïns amb candeles enceses tot recorrent els carrers del barri del Rec des de prop del clos que tancava el claustre dels Predicadors, per davant de l'Hostal del Lliri i de l'Hospital d'en Marcús, on hi havia el forn. Les dones que anaven a enforar el pa pastat a casa se senyaven en veure passar la comitiva. No gaire lluny hi havia la plaça en què les filateres venien la llana filada, i n'hi havia que deixaven un moment la parada per apropar-se a veure l'enterrament. Era un dia d'estiu i l'olor que provenia dels carrers veïns, on es treballava el cuir –el carrer de la Blanqueria, el dels Pergaminers, el dels Assaonadors–, arribava fins al seguici. Pels carrers curulls d'obradors els cotoners, els carders i els capellers aturaven un moment la feina per descobrir-se reverentment el cap en veure passar el cos present que entrava ja pel carrer Montcada. Després la comitiva devia travessar la plaça del Born, pel mateix lloc on passava el recorregut de la processó de Corpus.

El Born era un espai ampli, on se celebraven els torneigs en les ocasions assenyalades. Aquell dimarts d'estiu, però, tothom hi estava enfeinat. Prop de Santa Maria hi havia parades de fruites i verdures; al capdavant de la plaça, cap al Rec, es podia sentir com els matalassers picaven la llana, i si ens hi haguéssim apropiat hauríem vist com cosien les teles i exposaven per a la venda matalassos, vànoves, flassades i coixins, no gaire lluny de l'entrada del carrer de Flassaders, on tenien les seves cases i els seus obradors, massa petits per poder fer bé el seu ofici.¹²

L'església de Santa Maria, gran com una catedral, s'havia bastit de nou d'acord amb un harmoniós estil gòtic a partir de donacions populars. Tot just per la Mare de Déu d'Agost del 1384 s'havia celebrat la primera missa al nou altar major. El seguici fúnebre va entrar al temple, on hi havia ja un cadafal il·luminat amb candeles. Un cop finalitzada la missa de difunts, el cos fou portat al cementiri major de Santa Maria, que era davant de la façana de l'església, a l'indret de l'actual carrer de les Caputxes, molt a prop del de la Fusteria (no al Fossar de les Moreres, que era considerat el cementiri menor i que era al costat de l'església, tocant al mercat del peix). Més enllà hi havia els carrerons estrets amb casetes petites del barri de la Ribera, en què vivien els pescadors.

11. En els enterraments de l'època hi ha altres persones que demanen portar una creu de cera blanca i especialment verda; aquestes creus de cera es posaven damunt dels difunts que havien rebut l'extremunció (Joan AMADES, *La mort, costums i creences*, Barcelona, Neotípià, 1935, pàg. 20).

12. Després, els consellers dictaren normes per posar ordre a les tasques que feien els matalassers a la plaça del Born (*AHCB*, 1B-V, *Ordinacions especials*, 13 f. 59r.).

La vida segueix

En Guillem Barenys fou soterrat, però la vida seguia: la seva vídua Clara, com ell demanava amb insistència en el seu testament, no es va tornar a casar, va viure *casta et sine viro* i sense reclamar el dot, convivint amb llur filla Tomassa a la casa que tenien prop dels Predicadors. De tota manera, la qualitat de vida dins la llar havia davallat força, ja que després de la mort d'en Guillem s'havien venut en encant públic tots els seus béns mobles per atendre el pagament de les deixes pietoses i els altres llegats, tret de la cambra parada que havia deixat a la muller, la qual encara el va sobreviure tretze anys. També la Clara va estar malalta al llit almenys durant vint dies, i va morir l'11 de desembre del 1404.¹³ El seu enterrament va ser molt diferent del del seu marit. Ella volgué que la soterressin al claustre dels Predicadors, molt proper a casa seva.

El convent dels dominics o predicadors, dedicat a santa Caterina, s'havia acabat de construir l'any 1268. Fou el primer temple gòtic de Barcelona, un espai gran amb un magnífic claustre interior i un claustre forà amb capelles funeràries. Segurament allà se soterrà la Clara. El claustre de Santa Caterina era el més esvelt de la ciutat. De vegades, abans de la construcció de la casa del Consell, s'hi havia reunit el Consell de Cent. El campanar de 200 pams d'alçada era una filigrana gòtica visible des de lluny; davant de l'església hi havia una porxo i una plaça, que com tantes porxades de la ciutat era aprofitada per alguns per fer-hi jocs prohibits.¹⁴

La Clara féu comprar l'hàbit d'un frare dominic i foren dotze frares d'aquell orde els qui la portaren a la sepultura en el claustre del seu convent, a la fossa on se soterrà el seu fill Pericó Mercer, escrivà, fruit del primer matrimoni. També al claustre de Santa Caterina s'hi soterrà el seu primer marit, Arnau Mercer, mercader, mort l'any 1376.¹⁵ A la Clara, li sobrevisqueren tres filles, dues del primer matrimoni –l'una casada i l'altra monja de Montalegre–, i la petita Tomassa, filla d'ella i en Guillem Barenys, i que llavors ja tenia 22 anys i estava casada amb un mercader. El gendre just era de viatge al moment de la mort de la Clara, però era una persona en qui ella confiava molt, ja que disposava que per tirar endavant certes clàusules testamentàries n'esperessin el retorn.

La processó funerària pels carrers no fou tan llarga com la del seu segon marit, ja que fou soterrada prop de casa. La presència dels frares dominics li va atorgar un to solemne, per bé que no va tenir la força espectacular –no sé si podem dir-ne tràgica, macabra o tragicocòmica– ni el ressò públic de l'enterrament d'en Guillem Barenys, envoltat de cecs i d'esguerrats.

Llegint els tres testaments, el de n'Arnau Mercer, el d'en Guillem Barenys i el de la Clara, vídua de tots dos, ens podem preguntar què havia canviat en el decurs d'aquests gairebé trenta anys. El testament d'en Mercer és curt, concís, pràctic: no fa esment de cap ritual funerari concret; deixava una vídua molt jove amb tres fills petits, li retornava el dot i tots els vestits, la feia tutora dels fills sense impedir-li tornar-se a casar i, a més, li deixava durant quatre anys la seva esclava grega, l'Elena, perquè la servís. Curiosament, podem constatar que la vida

13. *AHPB*, Bernat Nadal, *Testaments* 2, f. 182v-184r.

14. *AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell* (anys 1301-1305) f. 90.

15. El testament d'Arnau Mercer havia estat redactat un any abans, al maig del 1375 (*AHPB*, Guillem Santilari, *Testaments* 2, f. 76v-78r.).

també seguia per a l'esclava, que com a lliberta encara vivia a la casa a la mort d'en Barenys i que a la mort de Clara la sobrevivia, ja que l'antiga mestressa li deixà alguns dels seus vestits.

Podem constatar que el ritu funerari es complica: la mort esdevé, per a algunes persones de la burgesia, un espectacle mitjançant el qual enlluernar el veïnat, amb frares, ciris, pobres captaïres, pendons de les confraries si eren menestrals, i un seguici d'encaputxats amb la caputxa que els tapava una part de la cara. La pompa funerària recorria ben sovint els carrers de la ciutat en direcció als cementiris parroquials o als convents dels mendicants.

Encara voldria esmentar un canvi urbà que es detecta en llegir els tres testaments. L'Arnau Mercer recordava amb una almoïna els hospitals dels pobres i la casa dels malalts, és a dir, els petits hospitals que hi havia escampats per la ciutat i la leproseria. En Barenys, en canvi, feia una deixa per a l'Hospital Nou de Barcelona. Constatem, doncs, que deu anys abans de la data oficial de la seva fundació ja es devien fer obres, o almenys que es devien recaptar fons per a la construcció de l'Hospital al Raval de la ciutat. Finalment, la Clara feia el llegat ja concretament a l'Hospital de la Santa Creu: és l'hospital nou fundat l'any 1401 que ja tenia nom i que complia les seves funcions. El Raval, al llarg d'aquells anys, havia sofert una transformació amb l'ampliació de l'antic Hospital d'en Colom per bastir-hi el gran hospital gòtic.

Una estampa del barri del Raval

Tornem uns anys enrere i entrem al Raval abans que s'hi construís el nou hospital. En Pere Perellada, llaurador, un dia d'estiu del 1376 –a l'hora de la migdiada–, venia per les hortes de Sant Pau del Camp, “*per lo camí que parteix del Portal de les Trenta Claus e va fins a Sent Pol*”, i es va encreuar amb en Prat, que anava, mà per mà, amb la seva cunyada Antònia. Quan el van veure es deixaren anar; poc després, camí enllà, es va trobar la dona d'en Prat amb un fadrinet, germà de l'Antònia; com que el camí “*està fet a voltes*” no es podien veure els uns als altres.¹⁶

El Raval estava creuat per camins que lentament havien d'esdevenir carrers, i que sortien dels portals de les muralles de la Rambla, com ara l'esmentat de les Trenta Claus, el qual rebia aquest nom per la fusta clavetejada que formava la porta de la muralla. A l'altre costat de la Rambla s'havia format un barri que, a instància del rei Pere el Cerimoniós, s'estava protegint amb la construcció d'una nova muralla que havia d'englobar aquell suburbi, en què vivien llauradors i artesans. La part baixa del barri, aprofitant el fons de les rieres que quedaven entre Montjuïc i la Rambla, incloïa un espai d'hortes que anaven fins al monestir benedictí de Sant Pau del Camp.¹⁷ Allà, els hortolans conreaven verdures que venien a les places de la ciutat, i alguns menestrals del barri, i fins i tot persones de totes les condicions d'altres indrets de la ciutat, hi tenien horts per al seu consum, en els quals a més passaven estones de lleure.

16. ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Processos, 9-X-1376 a 15-VI-1378.

17. Un fogatge sense data del segle XV, quan ja estava construïda del tot la muralla del Raval, ens descriu així l'indret: “*Illa de l'horta de Sant Pau davant l'església, de la muralla fins al carrer d'en Robador, compresos tres camins de la dita horta.*”

El portal de les Trenta Claus era un dels vuit portals de la muralla del segle XIII. S'obria al cap del carrer dels Ollers cap a la Rambla, davant de l'horta de Barcelona anomenada també horta de Sant Pol.¹⁸ El llaurador que fa de testimoni ens descriu molt bé aquell espai: els camins s'endinsaven pel Raval tot serpentejant entre els horts, que llavors encara continuaven fins al peu de Montjuïc. El tram de muralla de Sant Pau amb el portal no s'acabà fins a l'any 1389. La part alta del barri del Raval es començava a urbanitzar: prop del Portal de Canaletes hi havia els Tallers, on els rajolers feien la seva feina, però sobretot els camins que sortien de davant la Porta Ferrissa i el portal de la Boqueria, cap al Llobregat, s'anaven convertint en carrers. Hi havia l'Hospital d'en Colom i més enllà el dels leprosos; s'hi havien alçat alguns monestirs com ara el del Carme, construït a l'hort anomenat dels Lledoners l'any 1292. Allà s'urbanitzaren els carrers que convergiren per anar a trobar el portal de Sant Antoni, la construcció del qual estava a punt d'enllestir-se. Era la part més poblada del Raval, amb casetes baixes als carrers del Carme, d'en Robador, d'en Roig i de la Pica d'en Colom, on hi havia la font i l'abeurador. L'Arnau Prats i la seva dona Eulàlia vivien en un carrer proper al convent del Carme, no gaire lluny de l'Hospital d'en Colom. Ell havia nascut a Vic i, com tants altres artesans joves, havia provat sort a Barcelona, on després d'aprendre l'ofici de baster es dedicava a confeccionar i arreglar arreus per a animals de bast. S'havia casat amb l'Eulàlia, fillastra d'un oller que vivia al carrer dels Ollers, a l'altre costat de la Rambla, i s'havia establert al Raval en una caseta petita amb planta baixa i pis. A baix hi havia l'entrada que feia d'obrador, amb un altell de fusta on dormia un aprenent; a dalt hi havia la cuina, el menjador i una sola cambra, amb dos llits; damunt hi havia el terrat.

El veïnat malparlava de les relacions entre l'Arnau i la seva cunyada. Des que la cunyada era a casa, l'Arnau es barallava amb la dona, de vegades li clavava alguna bufetada, si bé d'altres vegades jugaven tots tres al terrat entre els sacs que emmagatzemaven llegums. Un dia, des de la finestra de davant, veien com un sastre provava una *gonella* a l'Antònia; el cunyat la va fer sortir de l'ampit de la finestra per tal que els veïns que ho miraven no poguessin murmurar. Aquell gest va ser interpretat com una prova inequívoca d'adulteri: de fet, a la cambra, però lluny de la vista de la petita finestra, hi havia el sastre i l'Eulàlia, que miraven com li quedava el vestit fet d'un retall que hi havia a casa i que el sastre havia de cobrar a terminis.

L'Antònia era una noia jove, falaguera i alegre. Havia estat foragitada de casa del marit per intent d'enverinament; també ell havia volgut administrar verí a la noia. Llavors l'Antònia tornà a viure a casa dels pares, al carrer dels Ollers, si bé feia algunes estades a casa de la germana. Durant unes setmanes, quan va ser partera, dormia amb ella, mentre el marit jeia al llit del costat. Després tornà a casa de la germana, en aquella quaresma del 1376, ja que s'havia barallat amb el seu pare. Aleshores ella dormia sola i, alguns dies, amb una fadrina que hi feia una estada temporal, segurament com a serventa, mentre la seva germana i el cunyat jeien a l'altre llit. El fet de compartir cambra era ben normal entre la gent dels estaments populars, ja que a les cases sovint només hi havia un dormitori, dos a tot estirar.

18. CARRERAS Y CANDI, *Ciutat de Barcelona...*, pàg. 350.

El que més admirava els veïns eren les seves anades a l'hort de Sant Pau. Sortien del carrer del Carme i passant pel carrer de la Pica d'en Colom enfilaven Robadors avall. Els veïns i veïnes del carreró de Robadors els veien passar: un boter que picava a l'entrada de casa amb so sord amb la massa de fusta encercolant les bótes veia que, quan havien passat de mig carrer, “*el dit Arnau posava el braç pel coll a la dita Antònia e així braç per coll anaven tro a l'hort*”. Una vídua, un dia que de bon matí obria la porta de casa, va veure que l'esmentada Antònia venia amb “*un mantonet abrigat e totes les faldes de les vestidures que portaven banyades de ros. En tant que aquesta testimoni se pensà en son cor que los dits Arnau e Antònia havien fet pecat de carnalitat l'un ab l'altre*”. Altres veïnes no s'hi fixaven, en aquells detalls: la Caterina, noia òrfena, ven cols a la plaça i no s'hi està, pel carrer; l'Eulàlia, casada amb un draper, té prou feina a casa amb una colla de fills petits que ha de governar; la Joana, vídua d'un mariner, es guanya la vida filant llana i “*no es cura de la gent*”.

L'hospital

Finalment, l'Antònia va tornar a casa amb els seus pares: els tribunals no trobaren cap prova definitiva d'adulteri i la tranquil·litat quotidiana va tornar al barri. Només de tant en tant, algun vespre, uns passos apressats trencaven el silenci, i una ombra deixava una senalla de palla a la porta de l'Hospital d'en Colom amb un nadó a dintre embolcallat amb robes pobres, potser amb alguna llavor o la branca alguna planta especial perquè li portés bona sort. Així, per exemple, el di lluns 31 de juliol del 1391, cap a l'hora de l'esquella de la Seu, es deixà una infanta a la porta de l'Hospital, en una senalla nova amb un poc de palla, embolcallada amb pedaços de poc valor. En una part de la senalla hi havia un albarà cosit en el qual hi havia escrit: “*Aquesta criatura és cristiana, ha nom Magdalena*”.¹⁹

Pocs anys després, el barri sofrí una transformació: les casetes de la part alta del carrer d'en Robador, i les que eren prop de l'Hospital d'en Colom, i també algunes del carrer del Carme –entre elles la que havia estat uns anys enrere d'en Prat–, foren enderrocades per edificar-hi el gran Hospital de la Ciutat. L'hospital és un espai on s'acollien marginats: malalts pobres, folls, infants abandonats; però era un orgull per a la ciutat, la magnífica construcció de l'edifici ho demostra. Les ordenances de 1417, fetes conjuntament pel bisbe, els canonges i els consellers, el defineixen com “*llum, noblesa, ornament, laor, glòria e amplitud en la Ciutat*”.²⁰

Un festeig entre el carrer dels Ollers Blancs i el de Jonqueres

A l'estiu del 1427 un jove mercader barceloní de dinou anys, anomenat Mateu Solivella, i la Juliana, de disset anys, filla d'una lliberta sarda del mercader Pere Miró, festejaven. Ell l'havia perseguit durant un parell de mesos, li havia promès matrimoni, li havia donat un valuós fil de seda perquè li teixís un cenyidor, ella li ho havia teixit, i ell el portava. En Mateu li havia cantat albaides al peu de la fi-

19. ACB (Arxiu de la Catedral de Barcelona), Hospital d'en Colom, 1391, f. 14v.

20. Josep Maria ROCA, *Ordinacions de l'Hospital General de la Santa Creu*, Barcelona, Giró, 1920.

nestra acompanyat per un amic que tocava el llaüt, li havia regalat fruita i un anell. El primer dia d'agost va convèncer la Juliana, que s'estava com a serventa a casa d'en Gabriel Plaensa, el qual tenia una taverna al carrer dels Escudellers Blancs, perquè aquella nit sortís amb ell, furtivament, de casa del seu amo. Se la va emportar a casa seva i la va desflorar.

Així ho explica la Juliana: feia més de dos mesos que el jove Mateu Solivella es mostrava enamorat d'ella; quan ella sortia de casa sempre es trobava el Mateu pels carrers i les places per on ella anava, aquí i allà de Barcelona, i sempre motejant-la, i ella no el volia escoltar, sinó que feia via. Una nit en Mateu va venir a sonar a la porta de la casa d'en Gabriel Plaensa, on era i és en qualitat de serventa; d'aquella manera, trobant-se ella a l'entrada de la casa del dit Gabriel, tancada la porta amb clau de part de dins, escoltà la proposta del dit Mateu que se n'anés amb ell; ella li va dir que no ho faria si doncs no la prenia per muller, i en Mateu respongué que ho faria quan el seu germà vingués de fora.

Ella no el va deixar entrar a casa, però va sortir amb ell, vestida tal com anava, sense mantell; amb una corda de fil d'empalomar tancaren la porta, de la part de fora. En Mateu la va portar fins davant del monestir de Jonqueres, on ell vivia. Però abans que ella se n'anés amb en Mateu, ell, ja altres nits passades, li havia promès que la prendria per muller i ho jurà. I en senyal d'això li donà un anell ample d'argent sobredaurat amb un trosset de cadeneta amb una perla.

Per mitjà del que diu la Juliana, i seguint els carrers a través dels fogatges de la ciutat corresponents al segle XV,²¹ podem reconstruir-ne l'itinerari: sortiren d'un carreró que feia cantonada amb el carrer dels Ollers Blancs, on ella s'estava, davant del flequer dels Ollers; molt a prop hi havia el bordell de la ciutat, instal·lat al carrer anomenat de Viladalls, que tenia entrada pel carrer del Vidre i acabava a la muralla de la Rambla, on hi havia les casetes de les prostitutes encastades al mur.

Sortiren sense fer soroll. En Mateu anava descalç, per no fer soroll, i amb l'espasa a la mà. A la Barcelona gòtica tots els homes acostumaven a anar armats a tot arreu i desembeinaven l'arma amb molta facilitat; ella anava sense abrigall, a cos, amb un vestit vell de color blau; no era gens habitual que una dona anés pel carrer sense mantell. Quan van ser al pedrís de la casa de la cantonada, ell es va calçar i va embeinar l'espasa, volia abrigar-la, però ella no ho va acceptar. Escoltem-los quan els acara el jutge, ja que ell nega els fets: *“La dita Juliana dix: – E encara m’o negau, vos e vostro cors mateix fos en casa de mon amo, e me’n manàs en casa vostra e anavets en pasals de calsas, e calsal-vos les sabates al cantó o padrís d’en Bernat Malla, e encara que vos aquí me volets abrigar una capa vermella que portavets, e jo no volguí per so com vos romenguerets en jupó. E lo dit Matheu dix: – Mossen no hi ha res de ver, car tot quan hi ha tot es falsia”*.

Seguim l'itinerari: passaren pel costat del temple de la Trinitat –el que havien alçat els jueus conversos després de les conversions arran de la desfeta del Call–, després, enfilant pels Banyes Nous i el carrer de la Palla, arribaren a la plaça Nova, prop del Palau del Bisbe. Allà sentiren soroll, en Mateu es tragué de nou l'espasa, s'aturaren en la foscor; tot seguit s'esdevingué de nou el silenci i continuaren.

21. AHCB, 1B-XIX, *Fogatges*.

A la plaça Nova s'alçaven les grans portes de les muralles romanes, i més enllà la casa del gremi dels sabaters. Molt a prop hi havia la Seu, amb les dues torres alçades, però amb la façana sempre inacabada. Al davant, una munió de carrerons: seguiren pel del l'Hostal del Bou i pel carrer del Forn del Ripoll, al burg dels Arcs, on quedaven restes visibles dels arcs de l'aqüeducte romà; després pel carrer de les Magdalenes, on hi havia el convent de les dones penedides, fins a arribar a casa d'en Mateu, just davant de la porta del monestir de Santa Maria de Jonqueres. Aquell monestir era un magnífic edifici gòtic on s'estaven les dames de l'orde de Sant Jaume; pel darrere s'arribava al límit de la ciutat, tancada per les muralles de Jaume I. No gaire lluny de la casa d'en Mateu hi havia l'escorxador; d'allà sortia el carrer de Sant Pere Sobirà, que anava cap al monestir de les benedictines de Sant Pere de les Puelles.

Tornant al fil de la història, i sempre segons el testimoni de Juliana, després d'explicar com van jeure junts, diu que dues hores després, de retorn a casa, trobaren la finestra oberta i la porta que no estava així com l'havien deixada. No hi havia el fil que hi havia posat i estava entreoberta. Aquí la declaració d'ambdós difereix encara més: segons ella, en Mateu la va acompanyar de nou a casa de l'amo; ell ho nega, tot dient que ni a l'anada la va portar, ja que ella havia arribat a casa seva tota sola, ni a la tornada, ja que la va fer acompanyar per un esclau que tenia. Segons la Juliana, en arribar a casa d'en Plaensa, en Mateu li digué que entrés i ella li va contestar: "*Com me'n entraré jo si ja he sentida la sabata que és caiguda al senyor en Gabriel.*" I se'n tornaren a casa d'en Mateu. Allà, l'endemà van ser sorpresos per les autoritats i conduïts a judici.

Aquesta història, publicada en part per Claudia Costa-Brochado,²² la vaig llegir fa uns anys en la sèrie de processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, on es troba repartida i fragmentada en dues carpetes diferents. El document ofereix una infinitat de detalls sobre les cases, els vestits, l'ambient dels carrers, els costums, les actituds, els pensaments, els sentiments. Ens permet reconstruir la vida de cada dia d'aquesta jove parella i de la gent que els envolta.

Fins aquí no té gaire de sorprenent, els processos ja sabem que donen aquest magnífic apropament a la vida, a la història que sempre supera la ficció. Tanquem les pàgines del vell procés, però abans llegim-ne la sorprenent sentència: En Mateu haurà de casar-se amb la Juliana, o bé l'haurà de dotar amb el doble del que ella tindria d'acord amb la seva condició, si no s'hi casava. La paraula de matrimoni era sagrada, i encara més si anava acompanyada d'una veu pública que podia corroborar el prometatge segellat amb regals i anells, i sobretot si les bodes sordes, o matrimoni secret, s'havien consumat, com és el cas que ens ocupa. De tota manera, aquesta sentència ens feia pensar que darrere la Juliana no hi havia només la filla d'una pobra lliberta sarda, sinó d'algú més que la defensava. Sabem que durant el procés es va estar a casa de l'amo de la seva mare, en Pere Miró, mercader que la va protegir; suposem que seria el seu pare. "*E lo dit Matheu dix: – No hi ha res de ver, mossen, bé l'han asinistrada. E la dita Juliana dix: – No me deguin asinistrada car tota hora m'han tenguda tanchada en casa d'en Miró, e encara per ventura si en Miró no m'hagués tenguda tanchada jo fora ja a Sent Jacme, volent-ho dir que sos amics la hagueren morta.*"

22. Publicat a *Acta mediaevalia*, 16-17 (1995-1996), pàg. 51-57.

La història segueix

Fa uns anys, investigant en el fons de l'Arxiu Històric de la Ciutat, i mirant els inventaris *postmortem* del segle XV, els meus ulls van ensopegar amb un nom que m'era ben conegut: Gabriel Plaensa, l'amo de la Juliana, el que tenia una taverna al carrer dels Escudellers Blancs, al costat del dels Còdols. Era un inventari redactat tres anys després del procés. A través d'aquest document vaig poder saber més coses dels personatges i de l'espai on vivien.

En Gabriel Plaensa era de la casa del rei, el seu pare havia estat *sotsarmer* de Pere el Cerimoniós; vivia amb la seva muller Antònia, la mare Vera i dos fills pubills. La seva dona Antònia era filla de Pere Miró, mercader. La història lligava perfectament: la Juliana, filla de la lliberta sarda de Pere Miró, podria ser la cunyada d'en Plaensa, germana natural de la seva dona; d'aquí la protecció que van donar a la noia durant tot el procés.

L'inventari, a més, ens permetia entrar a la casa on ella s'estava fent-hi de serventa i ajudant a la taverna, i estudiar-ne els objectes quotidians, la qualitat de vida, i reconstruir l'ambient familiar dels Plaensa i de la gent que es relacionava amb ells: persones de l'àmbit dels funcionaris reials, mercaders i notaris barcelonins que protegiren Juliana quan s'esdevingué el procés.

La casa d'en Plaensa havia estat comprada pel seu pare l'any 1392, tenia una planta baixa amb l'entrada i la botiga, és a dir, la taverna on hi havia bótes i carretells, que donava al carrer. A dalt hi havia el menjador, la cuina i la cambra major, que a la mort d'en Gabriel va quedar desmoblada perquè la vídua amb els seus fills es va traslladar a casa del seu pare, en Pere Miró, prop del Pou Nou.²³ Hi havia una altra cambra on jeia madona Vera, la mare d'en Gabriel. Encara a sobre hi havia un terrat amb un porxo i al costat de la casa un hort amb una tanca, on hi havia "*la cambreta prop de l'hort de baix*"; segurament, allà, hi dormia la Juliana.²⁴

I la història encara segueix

Un bon dia, mirant testaments de la segona meitat del segle XV a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, llegeixo: "*In Dei nomine ego Mateus Solivella...*" Evidentment, tenia al davant el testament del protagonista de la història que acabo d'explicar, datat l'any 1452, o sigui vint-i-cinc anys després del procés esmentat.²⁵ Podem concloure que en Mateu era llavors parroquià del Pi, tenia 44 anys i no s'havia casat amb la Juliana, sinó amb una altra dona anomenada Brígida, que li havia aportat un dot de 600 florins i de la qual tenia una filla i un fill, encara pubills. Al testament, però, deixava per al seu fill natural Joan Solivella cent sous convertidors en vestits de dol; no ens diu qui era la mare del noi, i pensar que era fill dels seus amors amb la Juliana seria només especular.

23. El Pou Nou era al carrer d'Avinyó, a l'antiga vall de les muralles romanes, que havia estat urbanitzada a la darrereria del segle XIII (CARRERAS Y CANDI, *Ciutat de Barcelona...*, pàg. 342).

24. En Gabriel Plaensa morí a la fi del 1429 o al principi del 1430; l'inventari és del 10 de febrer de 1430, i es troba a *AHCB*, Notarials I, 6; havia fet testament davant del notari Narcís Bru l'any 1429.

25. *AHPB*, Bartomeu Costa major, 1er: *Llibre de testaments*, f. 42r-43r.

Tot seguit em vaig preguntar si en algun altre lloc del món es podrien seguir fil per randa els espais i la vida de la gent de l'època gòtica; penso que difícilment. A Barcelona tenim un ampli barri gòtic, que en la seva toponímia i estructura va romandre, durant segles, idèntic al que ens mostren els fogatges medievals. Certament, aquest fet es repeteix a moltes poblacions d'Europa. Però nosaltres disposem, a més a més, d'una documentació excepcional que conté la memòria d'un gran nombre d'homes i dones anònims que visqueren a la Barcelona gòtica, en aquests espais que hem pogut reconèixer i seguir.

Des del meu record del carrer d'en Copons, al burg dels Arcs

Jo vaig néixer al carrer *d'en Copons*, cantonada amb el carrer del Forn d'en Ripoll, a l'antic burg dels Arcs. Al fogatge del segle XV es defineix l'indret amb la situació d'algunes illes: *Illa de la plaça Santa Anna i del Forn d'en Ripoll [...] illa on està el Governador vogint a la Volta de l'Eura [...] illa on està mossèn Sorts, que volta dret la volta d'en Ramis al carrer d'en Copons [...] illa entre lo carrer Amargós e lo carrer dels Frares del sac [...] illa del monestir de Montisión a la plaça de Santa Anna*.²⁶ Aquell indret havia sofert profundes modificacions amb l'obertura de la via Laietana: les voltes havien desaparegut i els edificis havien canviat totalment de fesomia. Totes les cases del meu carrer, menys una, s'edificaren a partir de la darreria del segle XIX.

Just davant de casa meva hi havia l'única casa antiga: era un edifici de planta baixa, pis i golfes amb coberta de teules i un senzill pati interior, que responia a les característiques dels albergs gòtics. El carrer era estret, seguint el traçat medieval. Des del balcó, els meus ulls topaven amb aquell edifici tan diferent dels altres, i a mi em fascinava: deien que era patrimoni municipal, però un bon dia l'enderrocaren.

Bé, tornant als temps medievals, voldria explicar una darrera història situada al meu barri que ens il·lustra d'una manera magnífica l'ús i l'abús del carrer. Quan feia bon temps la gent feia vida al carrer, que esdevenia un espai de treball i de lleure. Els menestrals feien feina a les entrades, les dones filaven al pedrís, els infants sense escolaritzar jugaven a la via pública; a les places hi havia els mercats, alguns desvagats tiraven els daus sota els porxos, els adolescents jugaven a guerra a les valls dels murs de la ciutat. A la Barcelona gòtica sovintejaven les baralles, els aldarulls i les bregues a la via pública, especialment a l'estiu. Documentem baralles, insults, garrotades, ferides amb arma blanca i també bregues entre bàndols, fins i tot la processó de Corpus de l'any 1370 havia acabat d'una manera violenta.²⁷ A la fi del segle XIV, en els mesos d'estiu, trobem consignades pel veguer més de deu denúncies mensuals per petites baralles a còpia d'insults o bufetades.²⁸

Era un dissabte a la tarda a les acaballes de juliol del 1379.²⁹ Es va organitzar un aldarull al carrer dels Frares del Sac, que era una via que anava des de la

26. CARRERAS Y CANDI, *Ciutat de Barcelona...*, pàg. 389.

27. Carme BATLLE, «Un exemple de la hipersensibilitat popular (Barcelona, Corpus 1370)», dins *Actes VIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 1969, vol. 2, pàg. 91-101.

28. Teresa VINYOLÉS, *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1986, pàg. 50-54.

29. ACA, Procesos, 126/25, 131/15.

plaça de Santa Anna fins al cap del carrer del Forn d'en Ripoll, envers el monestir de les Magdalenes. En aquest carrer, a l'època en què s'esdevé l'incident, hi havia la casa de l'infant Martí i el convent dels frares del sac; a partir del segle XV s'hi traslladaren les dominiques de Santa Maria de Montsió, que donaren un nom definitiu al carrer.³⁰ El dia que estem recordant hi hagué una brega entre dos bàndols formats per menestrals i les corredisses, els crits, les pedrades i els cops de daga s'escamparen pels carrers propers: Comtal, Amargós, Montsió, Espolsa-acs, etc. Hi van intervenir com a protagonistes, o com a espectadors, una colla d'homes i dones del veïnat i va culminar en la mort d'en Vilaseca –sastre.

Per mitjà dels testimonis podem recrear una estampa de la vida al carrer: Francesca, muller d'en Ramon Solans, sabater: “[...] *estava a la sua porta e filava tinent l'esquena girada envers la carrera. E així estant oí brega prop casa, e de continent pres dos infants seus, e quatre d'altre, e mès-los dins casa sua, per pahor que havia que no fossin damnificats ab les pedres que si tiraven, les quals tirava na Ballida, amiga d'en Pere Ballid; e àls ella testimoni no hi vehe, car entrassen dins casa e tancà, per amor que els infants no prenessen mal.*”

Podem veure perfectament que aquella tarda d'estiu les veïnes seien al carrer i filaven mentre tenien cura dels infants que hi jugaven. Unes portes més avall la Joana, esposa d'en Francesc Salom –mestre de cases–, quan feia estona que havia tocat “*despertada mas no li recorde si havien tocases vespres*”, seia a la porta, i va veure passar en Vilaseca –sastre–; poc després va veure uns homes que portaven llances i dagues sardesques, i amb por que una filleta seva, la qual era per aquell indret, no prengués mal, va anar cap allà, la va agafar i la va entrar a casa de madona Solans, que ja sabem que amb els seus fills i altres infants que jugaven al carrer havia entrat a casa; van tancar la porta i van passar-hi la balda. Les portes acostumaven a romandre obertes durant el dia, d'aquí que s'especifiqui el detall que s'havien tancat amb balda i per això no havien vist res més.

Amb l'esmentada Joana hi havia la GERALDA, muller d'un agricultor, que es va quedar al portal on eren i va veure na Ballida que llançava pedres i una colla d'homes armats, entre els quals hi havia una altra dona vestida de verd, que ella no coneixia. Llavors van sortir a despartir-los en Boadella, seller, i en Salom, mestre de cases, és a dir, el marit de la mencionada Joana. En Boadella havia pres una bona pedrada a l'escut, la pedra l'havia llançada na Ballida, la qual cridava: “*Morin els traïdors!*” Una bona part dels testimonis havien vist na Ballida primer vigilant i després llançant pedres i cridant. Aquesta dona es deia de fet Francesca, era vídua d'en Pere Foixà –boter–, i vivia amistançada amb en Pere Ballid, –frener–; al barri tothom la coneixia per na Ballida i tothom sabia que era l'amiga d'en Ballid. Que a la ciutat hi hagués parelles que visquessin amistançades no era un fet excepcional, i tampoc no ho era que se la conegués pel nom de l'amic.

Altres dones del veïnat s'estaven dalt al pis i en sentir l'aldarull abocaren el cap per la finestra, com ara l'Elisenda, una noia nascuda a Sant Feliu de Torelló que treballava “*espesant estany a casa de na Perpinyana*”, i que quan va sentir la brega va sortir a la finestra i va veure molts homes amb espases tretes vers les fines-

30. Les dominiques del convent de Montsió es van traslladar a l'indret on hi havia hagut els frares del sac l'any 1423. S'anomenava plaça de Santa Anna l'actual Portal de l'Àngel. El carrer del Forn d'en Ripoll s'anomena, avui, carrer de Ripoll.

tres dels frares del sac. Després va venir molta gent pel crit de “*Via fos!*” que ella i d’altres van cridar. El crit de “*Via fos!*”, o “*Via fora!*”, significava l’avís d’alertar que es cridava quan hi havia qualsevol incident, llavors hi acudien els veïns. Els artesans que treballaven a l’entrada de llurs cases, que feien alhora d’obradors, tenien l’obligació de sortir a posar pau amb l’arma que havien de tenir sempre a mà. També els veïns havien de procurar aïllar l’incident en un cercle reduït de carrers, posant cadenes per evitar que s’escampés l’aldrull.

D’altres no es van quedar mirant per la finestra, sinó que van baixar al carrer per veure què hi passava, com ara l’Estància, vídua de l’agricultor Berenguer Martí, que “*adormia a una sua infanta petita, e així estant, oi brega en la carrera, e de continent devallà devall, e vee en la carrera, en dret de les finestres de la cambra del senyor infant en Martí*”, molts homes amb espases tretes que es barallaven, entre els quals hi era en Pere Ballid, que va donar una empenta a la seva amiga que llançava pedres. “*Puis la dita na Ballida venc a ella demanant-li si era nafrada en lo cap*”; ella, com que no li veïé sang, li va dir que no semblava que fos nafrada. Llavors na Ballida tornà a la brega. La testimoni no havia vist qui començà la baralla.

La Margarida, muller d’Antoni Boadella –seller–, també s’estava a la porta. Primer va veure passar uns homes armats, després l’amiga d’en Ballid va sortir del cantó del carrer Amargós; quan foren a l’esquena del monestir dels Frares del sac començà la brega. El seu marit, com han testificat altres, va sortir armat per mirar d’aturar-los, i ella va entrar a casa. No sembla que tanqués la porta, ni que s’allunyés de l’entrada, ja que poc després va venir cridant na Martina dient que havien mort el seu marit. Llavors la Margarida va anar cap a la brega i va veure en Vilaseca nafrat.

Segons el que es pot deduir del que havien vist o havien sentit a dir els testimonis, hi havia dos bàndols enfrontats, no sabem per quin motiu, però feia alguns dies que l’enfrontament s’esdevenia. Segons l’Elisenda, vídua d’en Bernat Moliner, oriünda del castell de Peratallada, “*el dia de Santa Margarida [22 de juliol] prop passat, quan ella fou tornada de plaça on havia comprat un diner de peres per sopar el seu fill*”, va parlar amb la dona d’en Pere de Vilaseca, que estava amb un fadrí a la porta mirant si en Ballid se’n anava avall; després, el mateix dia, havia sentit a dir que en Vilaseca havia volgut ferir en Pere Ballid; i “*avui que és dissabte, tocades vespres, veié que es movia brega entre en Ballit i en Vilaseca en un cantó d’un carrer qui ha darrera lo monestir dels frares del sac*”; va veure com nafraven na Ballida. Una altra vídua del carrer, na Guillemona, aquell dissabte, abans que toquessin vespres, va veure en Vilaseca amb un seu fadrí i un altre home que no coneixia que passaven pel seu carrer amunt, cap a la plaça de Santa Anna; tot seguit va sortir de casa na Francesca, amiga d’en Ballid, i va tornar; després va venir en Ballid amb altres homes que duïen dagues sardesques, i entraren a casa i “*movien grans rialles i grans burles*”; llavors va tornar a passar pel carrer en Vilaseca; na Francesca Ballida, que s’estava a l’entrada, els va avisar i va començar la brega. La testimoni no coneixia els homes que estaven amb en Ballid, però alguns eren de la Freneria; si els veïés els podria reconèixer, n’hi havia un de gran.

Poc després va passar pel carrer una dona que solia ser a Sant Miquel i ara era al Regomir, la qual va preguntar a l’Elisenda, la noia de Torelló que treballava a casa de na Perpinyana, a quin lloc hi havia hagut una brega. La noia li va contestar: “*allà deius aquelles finestres dels frares del sac; e com madona perquè em de-*

manest?”. La dona va dir “*dos fills meus hi foren*”. La testimoni esgarrifada va respondre: “*Deus vos hi ajud!*” Llavors la dona se’n va anar.

A la primeria d’agost del 1379 es va poder sentir la veu del pregoner, precedida pels sons de trompeta, que cridava pels carrers de la ciutat reclamant-hi que es presentessin davant de l’agutzil en Pere Ballid –cuirasser–, l’Arnau –batedor de fulla d’or–, que vivia al carrer d’en Copons, en Bernat i en Mateu –germans cuirassers–, segurament els fills de la pobre mare que s’estava a Regomir, i encara algun altre. El pregoner avisava que ningú no s’atrevís a acollir-los ni a amagar-los i que si no es presentaven quedaven bandejats de la ciutat, ja que estaven inculpats de la brega i d’haver participat en la mort d’en Vilaseca.

La història és un relat sense cap final

Les dones ja no són les protagonistes de la vida al carrer, no s’estan a l’estiu a les entrades filant i parlant, són pocs els infants que juguen i se socialitzen a la via pública; les mares no van a comprar un diner de peres a la plaça de Santa Anna o a la plaça Nova per donar sopar als seus fills; els amants no van a festejar a les hortes de Sant Pau; per sort ja no hi ha l’om a la plaça de Sant Jaume per lligar-hi els pobres malfactors a l’escarni públic. La mort ha esdevingut anònima, no es passen les comitives fúnebres pels carrers de la ciutat, els enamorats tampoc no canten albaes sota les finestres de les noies.

Moltes de les voltes de la ciutat vella han desaparegut, molts dels monuments que hem mencionat avui no hi són; han canviat moltes coses a la ciutat, voldria creure que les baralles i els bàndols també són coses del passat.

Han quedat els noms dels carrers i han quedat molts documents; entre aquests papers hi resta la vida, la història, aquesta eina necessària que ens il·lustra sobre el passat i ofereix possibilitat de futur. Que aquest text faci d’homenatge a tants homes i dones anònims, protagonistes silenciosos de la història de la ciutat, que han viscut, han treballat, han gaudit, han estimat i han mort al llarg dels segles, i que han donat vida als carrers i les cases de la nostra ciutat.